

Wim van Anrooij, Paul Hoftijzer (red.), **Lezen in de Lage Landen. Studies over tien eeuwen leescultuur** (Hilversum: Verloren, 2017, 299 pp., ISBN 9789087046675).

Ter gelegenheid van het afscheid van B.P.M. (Berry) Dongelmans van de Universiteit Leiden verscheen eind 2017 een interessante, mooi vormgegeven en geïllustreerde bundel met achtendertig korte artikelen met als thema ‘lezen’ van middeleeuwen tot heden. Dongelmans was sinds 1992 aan de Leidse universiteit verbonden als neerlandicus, boekwetenschapper en studiecoördinator.

In de inleiding schijft de redactie dat de activiteit ‘lezen’ de menselijke soort bij uitstek typeert, maar dat er naar dit zo belangrijke fenomeen relatief weinig onderzoek wordt gedaan, noch naar de cognitieve aspecten ervan, noch naar de praktijk van het lezen in heden en verleden. Volgens hen is dit zo omdat dergelijk onderzoek ‘nog niet zo makkelijk is’ (10). Voor het boek voor Dongelmans werden vakgenoten in binnen- en buitenland gevraagd juist op het lezen te reflecteren.

De bundel biedt een overzicht van leesonderzoek binnen de neerlandistiek en boekwetenschap. Een aantal auteurs heeft zich daarbij laten inspireren door het werk van Dongelmans zelf. Over *Nil volentibus arduum*, uitgever Johannes Immerzeel jr., Multatuli, leesgezelschappen in Leiden, lezende vrouwen en jeugdliteratuur publiceerde hij eerder ook zelf.

In de chronologische geordende bundel komen ook verschillende andere interessante onderwerpen aan de orde: voorlezen onder het eten in het klooster, de uitgave van een ‘Maatschappij voor de Nederlandsche Letterkunde-reeks’, kinder- en jeugdliteratuur, lezen in de koloniën, bewerkingen en vertalingen, leesgezelschappen, diverse genres, de Nederlandse en Franse canon, maar ook al dan niet analytisch bibliografische onderwerpen. Het boek biedt bovendien een mooi inzicht in de bronnen die neerlandici en boekwetenschappers vandaag de dag gebruiken: naast de boeken zelf bijvoorbeeld correspondenties, uitleenlijsten van bibliotheken, formulieren van leesgezelschappen, prenten met afbeeldingen van lezende kinderen en krantenadvertenties van leesgezelschappen in Nederlands-Indië. Ook biedt de bundel een interessant beeld van de verschillende onderzoeksmethoden: die variëren van de zeer nauwkeurige visuele analyse van de typografie tot de analyse van data over een bepaald begrip (in casu ‘leeswoede’) met behulp van *text mining* technieken. In een groot aantal bijdragen wordt het verband tussen de besproken teksten en het onderzoek naar de lezer echter niet of te weinig gelegd.

De ondertitel van het boek luidt: *Studies over tien eeuwen leescultuur in de Lage Landen*. Deze ondertitel maakt de bundel op twee punten niet waar. Ten eerste gaan veel artikelen helemaal niet over ‘leescultuur’. In haar onvolprezen studie *Een stad vol lezers. Leescultuur in Haarlem 1850-1920* (Nijmegen 2011) onderscheidt Boudien de Vries twee soorten onderzoek naar leescultuur. In de eerste plaats wordt er onderzoek gedaan naar de zogenaamde ‘uiterlijke’ leescultuur. Daarbij gaat het om de vraag welke lezers welke soort boeken en tijdschriften, kranten en brochures lezen, en via welke kanalen ze aan hun lectuur kwamen. Ook het normen- en waardenstelsel dat lezen omgeeft, behoort volgens haar tot die uiterlijke leescultuur. Daarnaast onderscheidt ze de zogenaamde ‘innerlijke’ leescultuur. Daarin wordt gekeken naar welke waarde lezers aan een tekst toekennen en wat de invloed is van een tekst op het denken en handelen van een lezer. Leescultuur omvat volgens De Vries dus een heel scala aan sociaal-culturele praktijken van en opvattingen over het lezen.

De bijdragen in de bundel *Lezen in lage landen* zijn vooral gericht op het boek als object en soms ook op de uiterlijke leescultuur: van de ontwikkeling van de marge in middeleeuwse boeken (waarin lezers verschillende soorten aantekeningen konden maken) tot funeraire boeken (boeken als grafmonument); van het korte leven van de Vlaamse uitgeverij De Loze Vink, het gebruik van een gedicht van John Donne in de opera *Doctor Atomic* van John Adams tot afbeeldingen van lezende mensen in het Rijkmuseum. Op welke manier lezers op teksten hebben gereageerd, komt jammer genoeg te weinig aan de orde. In de verschillende bijdragen wordt wel aandacht besteed aan de nieuwe wegen die voor boekwetenschappelijk onderzoek open liggen dankzij de nieuwe digitale mogelijkheden, maar het recente, meer empirisch georiënteerde onderzoek naar hedendaagse lezers in leesclubs, naar de samenhang tussen lezen en emoties, of het vergroten van empathie door het lezen van fictie is jammer genoeg geheel afwezig in deze bundel. Dat onderzoek is inderdaad niet gemakkelijk, maar hierin staat de lezer pas echt centraal.

In de tweede plaats suggereert de ondertitel dat er een overzicht geboden zal worden over veranderingen binnen tien eeuwen leescultuur. De in de inleiding door de redactie beloofde en aan de auteurs gevraagde reflectie op het lezen in heden en verleden ontbreekt echter. Wat betekent de variëteit van de bijdragen in deze bundel voor het vakgebied boekwetenschap, wat kunnen we op basis van het gebodene in deze bundel over lezers zeggen en welke lijnen zijn er te zien in die tien eeuwen leescultuur? Aangezien de auteurs op deze vragen geen antwoord geven, is de lezer van deze bundel wat dit betreft alsnog zelf aan zet.